

Михајло Пантић

ЗАМЕНА МЕСТА

Ивана Димић, *Арзамас*,
Лагуна, Београд, 2016.

Шта је „Арзамас”? То питање, угледавши загонетни наслов, поставиће себи готово сваки потенцијални читалац романа Иване Димић. Разрешење „енигме” следи већ на првој страници књиге, у паратексту који је више симолички предочена сума онога што ће у приповедању уследити, а мање мото у уобичајеном значењу те речи. Дакле:

„Гроф Толстој дошао је да купи велико трговачко имање код Арзамаса и готово постигао договор. Преноћио је у трговчевој кући и изненада у сну осетио ужас. Смрт му је на уво рекла: ’то се ти мене бојиш’; срећа и смрт – ето то је ’арзамаски ужас.’”

Најављујући тим речима Виктора Шкловског (*Енергија заблуде*) да ће у значењском пољу њеног необично склопљеног романа бити укрштена, животом наметнута, интензивно проживљена и промишљена питања љубави и смрти, Ивана Димић одлучује се, одмах потом, за готово сасвим неочекивану, у српској књижевности врло ретку тематизацију односа кћери и мајке. Тај и такав однос, егзистенцијално утемељен, задат самим постојањем, слојевит, противречан и, сагласно свему томе, недвосмислено тешко описив, неподложен конвенционалном наративном уобличењу, остао је некако по страни интересовања српских писаца, подједнако оних из традиције и оних из новијих времена. Док је, на пример, однос оца и сина или сина и оца (у зависности од тога из које се перспективе тај однос посматра и обликује), а мање сина и мајке, такорећи опште место и библијски кодификована покретачка полуга многих дела из свих књижевних епоха, почев од

романтизма до данашњих дана, о томе како мајка доживљава кћи или како кћер доживљава мајку у српској прози написано је зачуђујуће мало страница.

Одговор на питање зашто је тако није ни једноставан ни једнодимензионалан и свакако би њему морала претходити истраживања у многим областима, почев од природе саме културе, преко описа и тумачења доминантних прозних поетика или карактеристика књижевног система, до преиспитивања статуса и вида приповедног субјекта, из психоаналитичког, родног и наратолошког угла. Пишући *Арзамас* Ивана Димић није имала на уму бављење таквом врстом проблематике, али је уметничка сугестивност њеног приповедања свакако отворила расправу и о начелним питањима те врсте. (Као што и сам назив места Арзамас узет за симболички индикативан наслов романа, независно од ауторкиних намера, подсећа на историјску чињеницу да је тај руски град у Стаљиново доба био избрисан са географске карте, односно претворен у затворену зону за научнике који су правили атомску бомбу. Ето још једног, колатералног, „нехотичног” значења којим се додатно наглашава снага судара светле и тамне стране човековог бивствовања. Ужас, очигледно, превазилази појединачне мисли и судбине. И никада не иде сам.)

Приповедање у *Арзамасу* тече смењивањем драмских, дијалогских и прозно-есејистичких пасажа. У првом од њих, оном обимнијем, обликује се доминантна прича о дементној мајци која након дуге, деведогодишње болести одлази са овог света и кћерки која, прихватајући жртву у име љубави, брине о њој. Ето „замене места”, ето инверзије која у великој мери доприноси разумевању дубине описаног односа. Дементна мајка временом постаје бесловесно дете, а кћи, постепено се мирећи са околностима у које ју је бацио живот, постаје брижна, такорећи „мајчинска” неговатељица сопствене мајке. Тај, основни део романескне приче тече стапањем тамних и ведријих, на тренутке апсурдних, на тренутке комичних тонова, којима се ублажава и лакше прихвата мисао о неминовности краја. Тако и *Арзамас* Иване Димић, на перцептивно померен, уједно за српску фикционалну прозу и изненађујући, инвентиван начин понавља прастари образац приповедања као извештавања о нечијем животу: све почиње рођењем, све се завршава смрћу. Између тога протекне људски век. Он индукује причу, „тражи” да буде описан, боље рећи накнадно епифанијски, катарзично осветљен и имагинативно преобликован, са намером да се у форми фикције разуме живот онолико колико га је језичким представљањем могуће разумети.

И док се у драмској, колоквијалној форми и њој иманентној граничној ситуацији предочава сва сложеност љубави и (не)разумевања

два блиска, а тако различита бића, од којих је једно у зениту, а друго на крају живота, у прозним, каткад исповедним, а каткад поетским, контемплативним фрагментима промишљају се кључна егзистенцијална питања. Такви фрагменти, иначе карактеристични за досадашњи прозни рад Иване Димић, налазе се, дабоме, у симболички посредној вези са главном причом. Они су, заправо, њено друго лице, боље рећи други зглоб или посредно, метонимијско налицје. Важно је приметити и да је основна прича сва од свакодневице, од наизглед сасвим обичних разговора мајке, кћери и епизодних ликова (доктор, адвокат, водоинсталатер, редитељ итд.), а да се поетски фрагменти или интерполиране кратке приче одмичу из непосредне реалности, представљајући посебну врсту мисаоног контрапункта или коментара на неразумљивост и тежину живота којим, упркос искупљујућој снази беспоговорне љубави господари Танатос.

За разлику од драмског дела који је исприповедан из свезнајуће позиције, прозне, поетске и есејистичке фрагменте исписује сама главна јунакиња која је (драмски) писац. Приближавање мајчине смрти у толикој мери заокупља све њено време, сва осећања и све мисли, да она полако гради неку врсту паралелне егзистенције, пресељава се у снове, у фикцију, у писање о историји, филозофији, природи, поезији и, посебно, са наговештајем мајчиног блиског краја, о судбини Емили Дикинсон, са којом се не поистовећује, али уз помоћ које налази макар какву утеху и боље прихвата себе. Завршетак приче је, после одласка мајке у вечност, како због тежине ишчекиваног, неумитног разрешења, тако и због начина на који је обликован, толико сугестиван да га ваља навести у целини:

ОСАМА

Још увек је велика врућина. Свуда су ролетне спуштене, па су станови у полу-мраку. Град је прилично пуст, обавија га пријатна тишина. Једино климе енергично раде производећи вештачку хладноћу и испуштају воду као робови зној. Барице брзо испаравају и асфалт се од њих у даљини лелуја. На пијаци се појавило грожђе.

У Београду, 2009–2016.

Описујући властито схватање приповедне форме Ивана Димић у једном разговору рекла је и ово: „Чини ми се да је за причу пресудан начин обликовања реченице, суштина је у добро нађеној мелодији и ритму, као и у одговарајуће пренетој мисаоности и емоционалности. У добром приповедању свака реч заузима јединствено и савршено складно место.” Такав став сасвим је применљив у анализи наведеног фрагмента, свака реч је непомерива.

Укрштањем хоризонтале свакодневице и вертикале приповедачке мисли која тражи одговоре преко граница света којем припада, на који је осуђена и који, упркос владајућој, разумом овладаној тегобности с напором и отпором прихвата, отвара се виши значењски план – *Арзамас* се указује као животом заслужена, слојевита прича вредна да буде испричана. Из наизглед непретенциозне, свакако читљиве, на тренутке духовите, камерне, дубоко личне приче о најтежим могућим егзистенцијалним стањима и питањима неосетно се – а та неосетност је важно својство и критеријум добре приповедне прозе – прелази у сферу људске општости, без које нема ни успелог романа, ни истинске уметности. Најзад, али никако на последњем месту, *Арзамас* Иване Димић непосредно доказује да уметност почиње на тачки прелаза из појединачног у опште, у часу када, захваљујући снази имагинације и њој саображеног језика, свакидашња прича коју, у овом или оном облику, на овај или онај начин, живи сваки земаљски створ, постане прича сваког од нас. У том смислу, може се рећи да је успешан роман нарочита, увек изнова изнађена језичка форма помоћу које се долази до увида у (бе)смисао света и у људску природу; роман је, узет и скупно и појединачно, фикционална реинтерпретација, односно универзализација човекових својстава, и онда када их има и онда када их нема.

Исприповедан сведеним, драмски економичним начином, у сталној смени комично-апсурдног и сетног тона, те стога жанровски неухватљив, роман *Арзамас* Иване Димић несвакидашња је, апартна прозна fuga о љубави и смрти, у којој је љубав, упркос смрти, она сила која искупљује и осмишљава сам живот.